

ӘӨЖ 342.9
DOI 10.56525/GCYU8841

**ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ ҚОЛДАНУ
ЖҮЙЕСІНДЕГІ КӘМЕЛЕТКЕ
ТОЛМАҒАҢДАРДЫҢ ЖАУАПКЕРШІЛІГІНІҢ
НЕГІЗГІ АСПЕКТІЛЕРІ**

М.Н. АБЫЛАСИМОВ
Е. А. Бөкетов атындағы
Қарағанды университеті
Қарағанды, Қазақстан
E-mail: murager1985@mail.ru

Аңдатпа. Бұл мақалада Қазақстан Республикасындағы әкімшілік құқық субъектілері болып табылатын кәмететке толмағандардың әкімшілік жауапкершілігінің ерекшеліктері зерттеледі. Зерттеудің мақсаты - құқықтық реттеудің нақты аспектілерін анықтау және кәмететке толмаған құқық бұзушыларға әкімшілік құқық нормаларын іс жүзінде қолдану. Қойылған мақсатқа жету үшін нормативтік-құқықтық актілерді талдауды, салыстырмалы-құқықтық талдауды қамтитын кешенді әдіснамалық тәсіл қолданылды.

Деректердің негізгі көзі әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексті, заңдар мен заңға тәуелді актілерді қоса алғанда, Қазақстан Республикасының нормативтік-құқықтық актілері болды. қазақстандық заңнамаға халықаралық стандарттармен және басқа елдердің тәжірибелерімен салыстырмалы талдау жүргізілді, бұл жақсартуды талап ететін күшті жақтарды да, облыстарды да анықтауға мүмкіндік берді.

Алынған нәтижелер Қазақстанның құқықтық жүйесі кәмететке толмағандардың әкімшілік жауапкершілігіне көзқарастарды ізгілендіруге және реформалауға ұмтылатынын көрсетті, алайда одан әрі жетілдіруді талап ететін салалар бар. Атап айтқанда, құқық бұзушылықтардың алдын алу шараларын күшейту, құқық қолдану практикасын жақсарту және құқық бұзушыларды әлеуметтік оңалту процесіне жұртшылықты неғұрлым белсенді тарту ұсынылады.

Мақала құқықтық тәртіп талаптары мен кәмететке толмағандардың құқықтарын қорғау, оларды тәрбиелеу және оңалту арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз етудің маңыздылығына назар аударуға бағытталған, бұл әкімшілік құқық жүйесінде әділ және ізгілікті тәсілді қалыптастыруға ықпал етеді.

Кілт сөздер. Әкімшілік құқық бұзушылық, әкімшілік жауапкершілік, кәмететке толмағандар, құқық бұзушылар, әлеуметтік бақылау, әкімшілік құқық, құқық бұзушылықтар, алдын алу шаралары, құқық қолдану практикасы, әлеуметтік оңалту, құқықты ізгілендіру, құқық бұзушылықтардың алдын алу.

Кіріспе. Қазақстан Республикасында әкімшілік құқық субъектілері болып табылатын кәмететке толмағандардың әкімшілік жауапкершілігі заң шығарушылар, құқық қолданушылар және жалпы қоғам тарапынан ерекше назар аударуды талап ететін құқықтық реттеудің маңызды және көп қырлы саласы болып табылады. Құқықтың бұл саласы кәмететке толмағандардың әкімшілік теріс қылықтарын реттейтін қағидаттар мен нормаларды ғана емес, олардың алдын алу тетіктерін, сондай-ақ жауапкершілікке тарту рәсімінің ерекшеліктерін де қамтиды.

Қазақстанның әкімшілік құқығы кәмететке толмағандарды олардың жас, психологиялық және әлеуметтік ерекшеліктерін ескеретін нақты нормалар мен рәсімдер көзделген субъектілердің ерекше санаты ретінде қарастырады. Бұл тәсіл құқықтық тәртіп талаптары мен кәмететке толмағандардың құқықтарын, олардың мүдделері мен тәрбие мен оңалту қажеттіліктерін қорғау арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз ету қажеттілігімен байланысты.

Қазіргі қазақстандық қоғам жағдайында кәмелетке толмағандар арасында құқықтық тәртіптің сақталуын бақылауды күшейту үрдісі байқалады. Бұл жастар жасаған әкімшілік құқық бұзушылықтар санының артуына байланысты, бұл ата-аналарды, педагогтарды және мемлекеттік органдарды алаңдатады. Алайда, әкімшілік жауапкершіліктің тиімділігі заңнаманың дұрыс қолданылуына және кәмелетке толмаған құқық бұзушылардың жеке ерекшеліктерін барабар есепке алуға тікелей байланысты екенін түсіну маңызды.

Қазақстандағы кәмелетке толмағандардың әкімшілік жауапкершілігінің негізгі ерекшеліктері:

1. Кәмелетке толмағандардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауға бағытталған жауапкершілікке тартудың арнайы шарттары мен рәсімдері.
2. Жазалау санкцияларының орнына тәрбиелік шараларды қолдануды көздейтін репрессиялық әсерді азайту принципі.
3. Отбасылармен, мектептермен және әлеуметтік қызметтермен жұмыс істеуді, сондай-ақ түсіндіру және тәрбие жұмыстарын жүргізуді қоса алғанда, құқық бұзушылықтардың алдын алуға баса назар аудару.

Қазақстан Республикасының заңнамасы кәмелетке толмағандар жасаған әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы істерді қарау үшін ерекше қағидаларды белгілейді. Бұл ережелерге, мысалы, заңды өкілдердің, тәрбиешілердің немесе психологтардың міндетті түрде қатысуы, сондай-ақ құқық бұзушыларды жазалауға емес, оларды түзетуге және қайта тәрбиелеуге бағытталған ықпал ету шараларын қолдану мүмкіндігі кіреді.

Әкімшілік құқықтың маңызды міндеттерінің бірі кәмелетке толмаған құқық бұзушыларға әділ және ізгілікпен қарауды қамтамасыз ету болып табылады. Бұл жасалған іс-әрекеттер үшін жауапкершілікке тартуды ғана емес, сонымен бірге олардың әлеуметтік бейімделуі мен интеграциясы үшін жағдай жасауды да қамтиды. Осыған байланысты құқық қолдану процесіне қатысатын соттардың, полицияның және өзге де органдардың, сондай-ақ жастар арасындағы құқық бұзушылық деңгейін төмендетуге елеулі әсер етуі мүмкін қоғамдық ұйымдардың рөлін атап өту қажет.

Қазақстандық заңнаманы талдау құқықтық жүйе кәмелетке толмағандардың әкімшілік жауапкершілігіне деген көзқарастарды ізгілендіруге және реформалауға ұмтылатынын көрсетеді. Бұл оңалту бағдарламаларын әзірлеу мен енгізуде, отбасылармен және білім беру мекемелерімен белсенді жұмыс жасауда, сондай-ақ құқық бұзушылықтардың алдын алуға бағытталған шараларды кеңейтуде көрінеді.

Алайда, осы саладағы елеулі жетістіктерге қарамастан, заңнаманы және оны қолдану практикасын одан әрі жетілдіруді талап ететін проблемалар да бар. Осындай проблемалардың бірі жасалған құқық бұзушылықтың сипаты мен ауырлығына байланысты белгілі бір жауапкершілік шараларын қолдану критерийлерін неғұрлым нақты анықтау қажеттілігі болып табылады. Бұдан басқа, қабылданған шаралардың орындалуына бақылауды күшейту және жұртшылықты құқық бұзушылықтың алдын алу процесіне неғұрлым белсенді тарту талап етіледі.

Осылайша, Қазақстан Республикасындағы кәмелетке толмағандардың әкімшілік жауапкершілігінің ерекшеліктері құқықтық және әлеуметтік аспектілерді қамтитын жастар арасындағы құқық бұзушылық мәселесін шешуге кешенді тәсілдеме болып табылады. Заңнаманы жетілдіру, құқық қолдану практикасын жақсарту және құқық бұзушылықтардың алдын алу жүйесін дамыту жөніндегі жұмысты жалғастыру маңызды, бұл кәмелетке толмаған құқық бұзушыларды тиімді тәрбиелеу және оңалту, олардың қоғамға кірігуі және жас ұрпақта құқықтық сананы қалыптастыру үшін жағдай жасауға мүмкіндік береді.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Зерттеу кәмелетке толмағандардың әкімшілік жауапкершілігін реттейтін нормативтік-құқықтық актілерін кешенді талдауға негізделеді. Кәмелетке толмағандардың әкімшілік жауапкершілігін реттеу ерекшеліктерін анықтау мақсатында Қазақстан Республикасының заңнамасына егжей-тегжейлі талдау жүргізілді. Нормативтік актілерге өзгерістер мен толықтырулар, олардың құқық қолдану

практикасына әсері зерттелді. Қазақстандық заңнаманы кәметке толмағандардың әкімшілік жауапкершілігі саласындағы халықаралық стандарттармен және басқа елдердің тәжірибелерімен салыстыру жүргізілді. БҰҰ және ЮНИСЕФ сияқты халықаралық ұйымдардың ұсыныстары, сондай-ақ ТМД және еуропа елдерінің тәжірибесі талданды.

Зерттеу нәтижелері. Қазақстан Республикасында кәметке толмаған құқық бұзушылар жасаған әкімшілік құқық бұзушылықтардың қазіргі қарқынды серпіні мемлекеттік органдар мен жұртшылық жүргізетін кәметке толмағандардың құқық бұзушылықтарының профилактикасы мен алдын алу жөніндегі шаралар жеткіліксіз болып табылатынын айғақтайды. Сондықтан мемлекеттік саясаттың басым бағыттарының бірі азаматтарды қоғамдық қол сұғушылықтардан сенімді қорғау болуы тиіс, бұған әкімшілік жауапкершілік шараларын қолдану қажеттілігінен туындаған қатынастарды тиісті құқықтық реттеу жолымен қол жеткізуге болады.

Әкімшілік санкциялар мемлекеттік мәжбүрлеудің бір түрі ретінде кез-келген мемлекеттік құрылымға тән және мемлекеттің бір әлеуметтік-экономикалық формациядан екіншісіне эволюциясына байланысты дамиды. Қоғамдық-құқықтық саладағы санкциялардың бір түрі ретінде әкімшілік жауапкершілік ежелгі әлемде де кең таралды. Қолданыстағы құқықтағы әкімшілік жазалардың көптеген түрлері Римнің қоғамдық құқығынан алынған. Республикалық Римде әкімшілік жауапкершілік шараларын қолдану Арнайы магистратура институтында құрылды және әкімшілік мәжбүрлеу өкілеттігі бар барлық лауазымды тұлғалар магистратура жүйесінде ерекше мәртебеге ие болды [1].

Демек, әкімшілік құқық бұзушылықтар үшін жауапкершілік Қазақстан Республикасында әкімшілік құқық бұзушылық жасау кезінде және оның орны бойынша қолданыстағы заңнаманың негізінде ғана туындайды. Бұл ретте Әкімшілік құқық бұзушылықтар үшін жауапкершілікті жеңілдететін немесе жоятын актілердің кері күші болады, яғни олар осы актілер шығарылғанға дейін жасалған құқық бұзушылықтарға да қолданылады. Әкімшілік құқық бұзушылық үшін жауапкершілікті белгілейтін не күшейтетін немесе құқық бұзушылық жасаған адамның жағдайын өзге де жолмен нашарлататын актілердің кері күші болмайды.

Құқықтық нормаларды қамтитын және жасалған әкімшілік құқық бұзушылықтар үшін әкімшілік жауапкершілікті белгілейтін нормативтік құқықтық актілер жүйесі әкімшілік жауапкершілік шараларын қолданудың заңнамалық негізін құрайды, бұл Д.Н.Бахрахтың «әкімшілік жауапкершіліктің нормативтік негізі - бұл әкімшілік жауапкершілікті бекітетін қолданыстағы құқық нормаларының жүйесі» деген тұжырымына сәйкес келеді:

- әкімшілік құқық бұзушылықтар құрамы;
- әкімшілік жазалар жүйесі және оларды қолдану принциптері;
- әкімшілік жаза қолдануға құқығы бар субъектілер тобы;
- жауапкершілікке тарту рәсімі, оның іс жүргізу нысаны[2].

Мемлекеттік мәжбүрлеудің бір түрі бола отырып, әкімшілік жауапкершілік келесі функцияларды орындайды:

- алдын алу, оның мәні ынталандыру болып табылады жеке және заңды тұлғалардың қолданыстағы Әкімшілік заңнаманы сақтауы;
- ескерту, оның мәні әкімшілік-құқықтық актілер нормаларының бұзылуының алдын алуға ықпал ететін объективті алғышарттар жасау болып табылады;
- баламалы, оның мәні жалпымемлекеттік мүдделерді сақтау болып табылады, өйткені кез келген мемлекет азаматтарға (субъектілерге) және заңды тұлғаларға қылмыстық қудалауға тән арнайы физикалық немесе психикалық мәжбүрлеу шараларын қолданумен ұштаспайтын ерекше жазалау әдістерін құқықтық реттеуге мүдделі;
- шектеулі, оның мәні-құруықтимал құқық бұзушылықтың зиян салдарын шектеудің алғышарттары;
- адам құқықтары мен бостандықтарына кепілдік беретін Қазақстан Республикасы Конституциясының нормаларын ескерусіз қолдану мүмкін болмайтын әкімшілік

мәжбүрлеу шараларын заңнамалық регламенттеуде азаматтардың жеке құқықтық мүдделерін мемлекеттік органдардың билік озбырлығынан қорғауға қабілетті арнайы құқықтық тетік құру болып табылатын адам құқықтарын қорғау [2].

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, Қазақстан Республикасының заң ғылымындағы әкімшілік жауапкершілік проблемаларын зерттеу оның дамуының қазіргі кезеңінде жаңа мағына мен жаңа өзектілікке ие болады деген қорытынды жасауға болады. Сонымен қатар, зерттеулерде көрсетілген үрдістер Қазақстан Республикасында әкімшілік құқық бұзушылық туралы жаңа Кодекстің қабылданғандығымен түсіндіріледі. Бүгінде Кодекстің мазмұны заңнамада әкімшілік жауапкершілік көзделген әкімшілік құқық бұзушылықтардың жаңа құрамдарымен едәуір толықтырылды.

Әкімшілік жауапкершілік заңды жауапкершіліктің барлық белгілеріне тән. Ол құқық нормаларымен реттеледі, адамды құқық бұзғаны үшін ресми соттаудан және оған билік субъектілері уәкілеттік берген құқықтық нормалардың санкцияларын іс жүргізу түрінде қолданудан тұрады [3].

Қазіргі заң әдебиетінде көптеген адамдар бар әр түрлі заң ғылымдарының ғалымдары әртүрлі көзқарастармен түсіндіретін әкімшілік жауапкершіліктің анықтамалары.

Біз олардың ең өзектілерін береміз:

- әкімшілік жауапкершілік мәжбүрлі, үстем сипатта болады;
- әкімшілік жауапкершілік құқық бұзушының мінез-құлқына теріс баға береді;
- құқықтық жауапкершілік, оның ішінде әкімшілік жауапкершілік мемлекеттің құқық бұзушылыққа реакциясы болып табылады және құқық бұзушының өзіне келген құқықтық залалды білдіретін белгілі айыру міндетінен тұрады;

- әкімшілік жауапкершілік-соңғысының барлық белгілеріне тән заңды жауапкершіліктің ерекше түрі (ол құқықтық нормаларды бұзғаны үшін құқық нормаларының негізінде пайда болады, мемлекеттік мәжбүрлеумен байланысты).

- екінші жағынан, әкімшілік жауапкершілік әкімшілік мәжбүрлеудің ажырамас бөлігі болып табылады және оның барлық қасиеттеріне ие (функционалдық билік субъектілері қызметтен тыс бағыну шеңберінде жүзеге асырады және т. б.);

- әкімшілік жауапкершілік-уәкілетті органның немесе лауазымды адамның құқық бұзушылық туралы құқық жасаған адамға әкімшілік жаза қолдануында көрініс табатын дербес заңды жауапкершілік түрі. Әкімшілік жауапкершілік жалпы заңды жауапкершілікке тән белгілерге ие;

- әкімшілік жауапкершілік-азаматтар мен лауазымды адамдардың мемлекеттік басқару органдары алдындағы, ал заңда айқындалған жағдайларда сот (судьялар) алдында, сондай-ақ қоғамдық ұйымдар алдында белгіленген әкімшілік санкцияларды бұзушыларға қолдануда көрсетілген жалпыға міндетті әкімшілік-құқықтық нормаларды кінәлі бұзғаны үшін жауаптылығы;

- әкімшілік жауапкершілік-атқарушылық-өкімдік қызметтің белсенді элементі. Ол мемлекеттің басқару еркінің регламенттелуін және жүзеге асырылуын қамтамасыз етеді [4].

Осылайша, әкімшілік жауапкершілік қоғам, мемлекет және жеке тұлға арасында қалыптасқан қоғамдық қатынастардың күрделі жүйесі ретінде сипатталады әкімшілік құқық бұзушылық.

Әкімшілік жауапкершілік ұғымы тұрғысынан әр түрлі зерттеушілердің жоғарыда айтылған көзқарастарын қорытындылай және талдай отырып, әкімшілік жауапкершілік - бұл әкімшілік құқық бұзушылықтар үшін әкімшілік жазаларды қолдануда уәкілетті мемлекеттік органдар немесе лауазымды адамдар жүзеге асыратын, әкімшілік заңнамада белгіленген тәртіппен жүзеге асырылатын заңды жауапкершіліктің ерекше түрі деген қорытынды жасауға болады. оның орындалуы мемлекеттің мәжбүрлеу күшімен қамтамасыз етіледі билік.

Кәмелетке толмаған құқық бұзушылардың әкімшілік жауапкершілігі 16 жастан басталады. Әкімшілік құқық бұзушылық жасаған кәмелетке толмаған адамға әкімшілік

жаза қолданылуы немесе оған тәрбиелік Ықпал етудің мәжбүрлеу шаралары қолданылуы мүмкін. Қазақстан Республикасы Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінің «Кәмелетке толмағандардың құқықтарын қорғау жөніндегі комиссияның» 542-бабына сәйкес кәмелетке толмағандардың құқықтарын қорғау жөніндегі аудандық, қалалық, қалалардағы аудандық комиссиялар кәмелетке толмағандар жасаған әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді қарауға құқылы. Демек, 16-18 жас аралығындағы әкімшілік құқық бұзушылық жасаған адамдарға, Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінде көзделген шаралардан басқа, кәмелетке толмағандар істері жөніндегі комиссиялар туралы Ережеде көзделген шаралар да қолданылады [5].

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, біздің ойымызша, әкімшілік жауапкершілік шараларын қолдану және кәмелетке толмаған құқық бұзушыларға қатысты сот төрелігін жүзеге асыру жөніндегі халықаралық стандарттық қағидаларға сәйкес келтіру мақсатында Әкімшілік заңнаманы одан әрі жетілдіру үшін мынадай тұжырымдамалық-құқықтық ережелерді іске асыру проблемалары маңызды болып табылады:

- жасөспірімдердің жас ерекшеліктерін және басқа да ерекшеліктерін есепке алу кезінде әкімшілік құқық бұзушылық жасайтын кәмелетке толмағандарға кешенді (бағдарламаланған) тексеру жүргізу үшін арнайы қызметтер құратын мемлекеттердің тәжірибесі құнды. Мұндай қызметтер әдетте соттар штатында болады немесе судьялармен тығыз байланысты және өзара әрекеттеседі (Австралия, Ұлыбритания, Канада, Германия, Италия, Швейцария);

- көптеген мемлекеттерде кәмелетке толмағандардың қатысуымен осындай санаттағы істерді қараудың жеңілдетілген тәртібі бар. Осылайша, кәмелетке толмаған құқық бұзушыға іс жүргізудің ресми «рәсімдерінен» аулақ болуға және мемлекеттік органдардың адамгершілік қимылын бағалауға нақты мүмкіндік беріледі. Сонымен қатар, кәмелетке толмағандардың (АҚШ) істерін қарайтын магистраттар Соттары туралы Заң судьяларға айыптаудың мәнін жасөспірімге қол жетімді тілде көрсетуге нұсқау береді. Жасөспірімге қатысты әлеуметтік немесе жергілікті билік органдарынан алынған кез келген ақпаратты судья жариялауға құқылы емес. Бұл ақпарат «дауыстап оқымай» зерттеледі;

- кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі мамандандырылған соттары бар мемлекеттердің қолданыстағы заңнамасы теріс қылықтарды қоғамдық зияндылық дәрежесіне қарай саралайды. Сонымен қатар, құқықтық нормаларды құқық бұзушылықтың сипатын ескеретін және тәрбиелік ықпал ету шараларын қамтитын әлеуметтік бағдарламалармен алмастыруға болатын мұндай мүмкіндікке жол беріледі;

- мамандандырылған соттар жүйесін құру жасөспірімнің жас ерекшеліктеріне толығымен бейімделген сот талқылауының арнайы ережелерін әзірлеу қажеттілігіне әкелді. Мысалы, сот ісін жүргізу қарапайым қарым-қатынас түрінде жүргізіледі, сот хаттамалары кәмелетке толмағандар үшін қолжетімді нысанда, заңды терминдерді қолданбай анық тілде баяндалады, жасөспірім туралы кез келген ақпарат құпия болып табылады және кеңінен жариялауға жатпайды. Мұндай процедуралық формалар БҰҰ-ның кәмелетке толмағандарға қатысты сот төрелігін жүзеге асыруға қатысты ең төменгі стандартты ережелерінде көрсетілген («Пекин ережелері»);

- көптеген мемлекеттерде (Франция, Швеция, Дания, Польша және т.б.) мамандандырылған соттардың, мекемелердің, әлеуметтік қызметтердің қызметін және осындай санаттағы істерді қарау рәсімдерін қамтамасыз ететін құқықтық негіздер құрылды.

Сондай-ақ, әкімшілік жауапкершілік механизмінің жұмыс істеу ерекшеліктерін талдау теориялық және практикалық тұрғыдан өте маңызды екенін атап өткен жөн. Теориялық тұрғыдан алғанда, ол кәмелетке толмаған деликвентке әкімшілік жауапкершілік шараларын қолданудың заңдылықтары мен процедураларын ашатын, жауапкершілік шараларының құқық бұзушының жеке басына әсер ету процесіне және әкімшілік жауапкершілік шараларын қолданатын органдар қызметінің тиімділігіне түсініктеме беретін себеп туралы маңызды. Практикалық аспект бойынша-бұл кәмелетке толмаған құқық бұзушылардың әкімшілік құқық бұзушылықтардың одан әрі таралуы мен жасалуын

толығымен болдырмауға қабілетті әкімшілік-құқықтық мәжбүрлеу шараларын анықтауға көмектеседі.

Әр түрлі әкімшілік құқық бұзушылықтар жасаудың негіздерінің бірі болып табылатын кәмелетке толмағандардың құқыққа қайшы мінез-құлқының жоғары әлеуметтік маңыздылығы мен қоғамдық қауіптілігі оларды зерделеу, олармен күресу және оларды жан-жақты жою бойынша кешенді тұжырымдамаларды әзірлеу қажеттілігіне әкеледі.

Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексіне сәйкес, әкімшілік құқық бұзушылық жасағаны үшін кәмелетке толмағандар Қазақстан Республикасының әкімшілік заңнамасында көзделген жалпы негіздерде де, ерекше тәртіппен де азаптауға қабілетті жасқа – он алты жасқа толғаннан кейін әкімшілік жауаптылыққа тартылады. Бұл ретте, кәмелетке толмаған құқық бұзушыға әкімшілік жаза қолдану процесі қолданыстағы Қазақстан заңнамасының нормаларына ғана емес, сондай-ақ кәмелетке толмағанға қатысты сот төрелігін іске асырудың халықаралық стандарттық қағидаларына да сәйкес келуі тиіс [6].

Сонымен қатар, ересектердің әкімшілік жауапкершілігінен айырмашылығы, кәмелетке толмағандардың әкімшілік жауапкершілігі бірқатар ерекшеліктермен сипатталады.

Кәмелетке толмағандардың әкімшілік жауаптылығы тетігі ерекшеліктерінің бірінші тобына кәмелетке толмағандардың әкімшілік жауаптылығын болдырмайтын мән-жайлар жатады. Сонымен, қолданыстағы әкімшілік заңнамаға сәйкес олар:

- біріншіден, құқыққа қайшы әрекет жасау кезінде есі дұрыс емес күйде болған, яғни өзінің іс-әрекетінің (әрекетсіздігінің) нақты сипаты мен қауіптілігін түсіне алмаған немесе созылмалы психикалық ауру, уақытша психикалық бұзылыс, деменция немесе психиканың өзге де ауыр жай-күйі салдарынан оларға басшылық жасай алмаған кәмелетке толмаған адам әкімшілік жауаптылыққа тартылмайды;

- екіншіден, Қазақстан Республикасының барлық азаматтарының жасына, ұлтына, жынысына, нәсіліне, дініне, кәсіптік немесе өзге де арнаулы даярлығына және қызметтік жағдайына қарамастан қажетті қорғанысқа құқығы бар. Сондықтан кәмелетке толмағандардың қажетті қорғаныс жағдайында құқыққа қайшы әрекет жасауы әкімшілік құқық бұзушылық болып табылмайды. Яғни, егер бұл ретте қажетті қорғаныс шегінен асып кетуге жол берілмесе, қоғамның немесе мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделерін қорғаушының немесе өзге де адамдардың жеке басын, тұрғын үйін, меншігін, жер учаскесін және басқа да құқықтарын зиян келтіру жолымен құқыққа қарсы қол сұғудан қорғау кезінде. Сонымен бірге, құқыққа қарсы қол сұғушылықтан туындаған қорқыныш, қорқыныш немесе шатасу салдарынан қажетті қорғаныс шегінен асқан кәмелетке толмаған адам әкімшілік жауапкершілікке тартылмайды;

- үшіншіден, егер ол жасаған әкімшілік құқық бұзушылық аса қажеттілік жағдайында жүзеге асырылғаны дәлелденсе, кәмелетке толмағанның әкімшілік жауаптылығы алып тасталады. Яғни, егер бұл қауіпті өзге құралдармен жою мүмкін болмаса және бұл ретте аса қажеттілік шегінен асып кетуге жол берілмесе, осы адамның және өзге де адамдардың өміріне, денсаулығына, құқықтары мен заңды мүдделеріне, қоғамның немесе мемлекеттің мүдделеріне тікелей қатер төндіретін қауіпті жою үшін;

- төртіншіден, кәмелетке толмағанның әкімшілік жауапкершілігі, егер ол жасаған әкімшілік құқық бұзушылық физикалық және психикалық мәжбүрлеу нәтижесінде жүзеге асырылса, мұндай мәжбүрлеу салдарынан адам өзінің іс-әрекетін (әрекетсіздігін) басқара алмаса, алынып тасталады [7].

Кәмелетке толмағандардың әкімшілік жауапкершілігін сипаттайтын ерекшеліктердің тағы бір тобы әкімшілік құқық бұзушылық үшін жауапкершілікті жеңілдететін немесе ауырлататын мән-жайлар түрінде ұсынылған. Кәмелетке толмағандардың әкімшілік құқық бұзушылық үшін әкімшілік жауаптылығын жеңілдететін мән-жайларды:

- біріншіден, кәмелетке толмағанның жасы;

- екіншіден, кәмелетке толмағанның жасаған ісіне өкінуі;
- үшіншіден, кінәлі кәмелетке толмағандарға құқық бұзушының зиянды зардаптарын болдырмау, залалды ерікті түрде өтеу немесе келтірілген зиянды жою;
- төртіншіден, әкімшілік құқық бұзушылықты қатты психикалық толқудың әсерінен не ауыр жеке немесе отбасылық жағдайлар тоғысқан кезде жасау;
- бесіншіден, физикалық немесе психикалық мәжбүрлеу нәтижесінде әкімшілік құқық бұзушылық жасау.

Қорытынды. Осылайша, жоғарыда айтылғандардың қорытындылары әкімшілік құқық бұзушылықтарды тудыратын негізгі себеп, демек, кәмелетке толмағандарға қатысты әкімшілік жауапкершілік шараларын қолдану кәмелетке толмағандар өздерінің жасына және даму ерекшеліктеріне байланысты әрқашан олардың өмірінде туындайтын әртүрлі жағдайларды барабар бағалай алмайтындығы туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді. көбінесе олар бейсаналық түрде құқық бұзушылықтар жасайды. Егер осы аспектідегі үлкен проблема жасөспірімдердің басым көпшілігі әрқашан заңдардың мазмұны анық және түсінікті бола бермейтін болса және бұл, жоғарыда айтқанымыздай, олардың төмен құқықтық сауаттылығымен түсіндірілсе, яғни мемлекет белгілеген құқықтық нормалардың мазмұнын бәрі бірдей біле бермейді. Кейбір жағдайларда, бұл кейбір нормаларды таңдамалы түрде шешуге болатындығына байланысты, сәйкесінше оларды қоғамның қалған бөлігі туралы білудің қажеті жоқ. Халық арасындағы құқықтық білімнің төмен деңгейі тіпті заңдардың мағынасы туралы түсініксіз түсінік құқық бұзушыларды құқық бұзушылықтар жасаудан сақтамайтындығына ықпал етеді, тіпті олардың білмеуі одан да көп екенін айтпағанда.

ӘДЕБИЕТТЕР

- [1]. Якуба О. М. әкімшілік жауапкершілік. М.: 1972. 171с.
- [2]. Жетпісбаев Б. А. әкімшілік жауапкершіліктің ерекшеліктері // Заң әлемі, 2000. №4. С. 6-7
- [3]. Бахрах Д. Н., Ресей Б.В., Старилов Ю. Н. БЗО әкімшілік құқық: университеттерге арналған оқулық. - 2-ші басылым., изм. және қосымша-М.: Норма, 2005. - 800 б.
- [4]. Жетпісбаев Б. А. әкімшілік-құқықтық мәжбүрлеу // құқықтық хабаршы, 2002. № 4. 23-25 ББ
- [5]. Жетпісбаев Б.А. әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодекс // құқықтық хабаршы, 2002. № 5 (6) С. 15-18
- [6]. Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексі. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235>
- [7]. Жетпісбаев Б.А., Саратаев Д. Ш., Бахралинов А. С. Әкімшілік құқық бұзушылықтар: теория мен практика тәжірибесі. Монография / жалпы ред.з. ғ.к., доц. Б. А. Жетпісбаева.- Алматы, 2005.-336 Б.

REFERENCES

- [1]. Yakuba O.M. Administrative responsibility. M.: 1972. 171s.
- [2]. Zhetpisbaev B.A. Features of administrative responsibility // Mir zakona, 2000. No.4. pp.6-7
- [3]. Bakhrakh D. N., Rossiyskiy B. V., Starilov Yu. N. BZO Administrative law: Textbook for universities. — 2nd ed., ed. and add. — M.: Norm, 2005. — 800 p.
- [4]. Zhetpisbaev B. A. Administrative and legal coercion // Legal Bulletin, 2002. No. 4. pp.23-25
- [5]. Zhetpisbaev B.A. Code of Administrative Offences // Legal Bulletin, 2002. No. 5 (6) pp.15-18
- [6]. The Code of the Republic of Kazakhstan on Administrative Offences. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235>

[7]. Zhetpisbaev B.A., Karataev D.Sh., Bakhralinov A.S. Administrative offenses: the experience of theory and practice. Monograph/Under the general editorship of Candidate of Law, associate professor B.A.Zhetpisbaev.-Almaty, 2005.-336 p.

Абыласимов М.Н.

Карагандиский университет им Е.А.Букетова

Караганда, Казахстан

ОСНОВНЫЕ АСПЕКТЫ ОТВЕТСТВЕННОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В СИСТЕМЕ АДМИНИСТРАТИВНОГО ПРАВОПРИМЕНЕНИЯ

Аннотация. В данной статье исследуются особенности административной ответственности несовершеннолетних, являющихся субъектами административного права в Республике Казахстан. Цель исследования заключается в выявлении специфических аспектов правового регулирования и практического применения норм административного права к несовершеннолетним правонарушителям. Для достижения поставленной цели был использован комплексный методологический подход, включающий анализ нормативно-правовых актов, сравнительно-правовой анализ.

Основным источником данных послужили нормативно-правовые акты Республики Казахстан, включая Кодекс об административных правонарушениях, законы и подзаконные акты. Проводился сравнительный анализ казахстанского законодательства с международными стандартами и практиками других стран, что позволило выявить как сильные стороны, так и области, требующие совершенствования.

Полученные результаты показали, что правовая система Казахстана стремится к гуманизации и реформированию подходов к административной ответственности несовершеннолетних, однако существуют области, требующие дальнейшего совершенствования. В частности, рекомендуется усиление мер профилактики правонарушений, улучшение правоприменительной практики и более активное вовлечение общественности в процесс социальной реабилитации правонарушителей.

Статья направлена на привлечение внимания к важности обеспечения баланса между требованиями правопорядка и защитой прав несовершеннолетних, их воспитанием и реабилитацией, что способствует формированию более справедливого и гуманного подхода в системе административного права.

Ключевые слова: административное правонарушение, административная ответственность, несовершеннолетние, правонарушители, социальный контроль, административное право, правонарушения, превентивные меры, правоприменительная практика, социальная реабилитация, гуманизация права, профилактика правонарушений

Abylkasimov Murager

E.A. Buketov Karaganda University

Karaganda, Kazakhstan

THE MAIN ASPECTS OF THE RESPONSIBILITY OF MINORS IN THE SYSTEM OF ADMINISTRATIVE LAW ENFORCEMENT

Abstract. This article examines the peculiarities of the administrative responsibility of minors who are subjects of administrative law in the Republic of Kazakhstan. The purpose of the study is to identify specific aspects of legal regulation and practical application of the norms of administrative law to juvenile offenders. To achieve this goal, a comprehensive methodological approach was used, including the analysis of normative legal acts, comparative legal analysis.

The main source of data was the normative legal acts of the Republic of Kazakhstan, including the Code of Administrative Offences, laws and by-laws. A comparative analysis of

Kazakhstan's legislation with international standards and practices of other countries was carried out, which made it possible to identify both strengths and areas requiring improvement.

The results showed that the legal system of Kazakhstan strives to humanize and reform approaches to the administrative responsibility of minors, however, there are areas that require further improvement. In particular, it is recommended to strengthen crime prevention measures, improve law enforcement practices and more active involvement of the public in the process of social rehabilitation of offenders.

The article is aimed at drawing attention to the importance of ensuring a balance between the requirements of the rule of law and the protection of the rights of minors, their upbringing and rehabilitation, which contributes to the formation of a more just and humane approach in the system of administrative law.

Key words: Administrative offense, administrative responsibility, minors, offenders, social control, administrative law, offenses, preventive measures, law enforcement practice, social rehabilitation, humanization of law, prevention of offenses